

нарочито само онда казнити, кад је то дражење заиста имало правих последица, и када се може доказати од прилике веза, између дражења и покушаја убиства. И онда не сме казнити страна влада, већ влада која је сама нападнута, у интересу своју самоодбране, покушаје који ударају на њено биће.

У опште не треба се бојати у уставним земљама, где је влада мање више народу потпуно одговорна, да ће влада често покушавати да ограничи слободно изјављивање мњења, већ ако то буде чинила, као оруђе опште нетрпељивости светине. Али узмимо само случај, да се влада сасвим споразумева с народом и да не мисли да гони нигде, до у споразуму са гласом народа; то ја одричем народу право да врши своју силу, било самостално, било преко своје владе. Сила по себи присвојена је. Најбоља влада нема на њу никаква права, као и најгора влада. Сила толико исто шкоди и још више шкоди када се врши споразумно са јавним мњењем него против њега. Кад би сви људи били једног мњења, а само један човек противног мњења то цело човечанство не би имало више право, да том једном човеку уста запуши, него што би тај један имао права, само кад би могао, да заповеди целом човечанству да ћути. Кад једно мњење осим онога чије је не би другима ништа вредело, и кад би се, оспорило право на то мњење штетило само једног човека, то би онда било свакако нека разлика у томе кад се штете само неки и кад се штете многи. Али права штета што постаје из гушења једног мњења, јесте у томе, да се тиме, поткрада цео људски род; и потомство и савременици, још више они, који то мњење не деле, него они што га деле. Ако је мњење добро, оно се тиме отима могућности да заблуде замене истину; је ли мњење погрешно, губи се велика корист коју имамо што истину суочивши је са заблудом јасније упознамо и живље осетимо.

Ми никада не можемо извесни, да је оно мњење, које покушавамо да угушимо, заиста погрешно, и баш кад би то сигурно знали, ипак би то гушење било то зло. Свако од ових могућности треба засебно посматрати, како којој нарочити доказ одговара.

Прво, мњење које хоће силом да се угуши може бити истинито. Они који желе да га угуше кажу да није истинито; али нису ни они непогрешиви. Они нису опуномоћени да реше ту ствар, у име целог човечанства, и да сваком другом узму прилику да сам себи суди о томе. Ко неће једно мњење да чује зато што је изванредан да је оно погрешно, тај би тиме рекао, да је он безусловно изванредан. Гушити слободну изјаву мисли, зове се залагати се за непогрешивост: и са овим обичним али ипак добрим доказом, доказано је, да ваља одбацити то гушење.

Здраво суђење људи није тако сретно, да ова погрешивост исто толико важи у животу колико важи у теорији. Мада свако зна да може погрешити, ипак мало их има, који налазе за нужно да се чувају ове своје погрешивости; или они који допуштају да баш мњење које они држе да је добро, може бити једна од оних грешака, које они сами признају. Самовласни владоци, или иначе сви они који су навикли да ишчекују слепу послушност, уздају се обично сасвим тврдо, у своја мњења у свим стварима. Ко на добром положају кад кад чује мњење које је његовом сасвим противно, и које у неку руку навикао, да своја рђава мњења мења бољим; верује ипак неограничено у она своја мњења, која дели његова цела околина или онај круг у коме он живи. Када човек сразмерно не верује толико свом суду, он се онда безусловно ослања на оно, “што вели други свет” у опште. За